Роман Лаврецький

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОСТІ ТА ІНТЕЛІГЕНТНОСТІ РЯТУВАЛЬНИКА

Важливі питання формування духовності та інтелігентності українського рятувальника, на жаль, знайшли лише поверхневе висвітлення у вітчизняній науковій літературі [8; 10; 11; 12; 13; 14]. Проте дана проблематика є невід'ємною складовою у підготовці висококультурних, гуманних та духовно багатих особистостей, які складатимуть ядро рятувальної служби. Реалії XXI століття вимагають змінити образ рятувальника в очах громадськості, відкинути пострадянський штамп "пожарніка", якому притаманні низький рівень загальної культури та низка негативних звичок та професійних етичних вад. Процес формування висококультурної та високодуховної особистості складний і тривалий. Найважливіша місія у ньому належить науково-педагогічним працівникам вищих шкіл Державної служби України з надзвичайних ситуацій (далі – ДСНС), зокрема викладачам кафедр гуманітарного спрямування, кураторам, курсовим офіцерам та душпастирям.

Історія споконвіку доводить, що кожний народ має пройти свій шлях, інколи довгий і важкий, перш ніж йому вдасться повноцінно втілити моральні якості у державних і суспільних інститутах. Україна нині знаходиться на початковому етапі цього шляху.

Ми шукаємо відповіді на непрості запитання: як органічно прищепити у складну й суперечливу тканину сучасних міжособистісних відносин духовні скарби, залишені нам у спадщину предками; як побудувати справедливе суспільство, де наріжними каменями були б милосердя і любов до ближнього?

Будівництво національної держави немислиме без духовних цінностей. Про це говорив ще декілька століть тому представник німецької класичної філософії Г. Гегель, вказуючи на роль мистецтва, філософії та релігії в державному будівництві [3].

Найвищою мірою духовного виробництва є сама людина, яка є "мірою всіх речей". Людину не можна перетворювати на річ, як це неодноразово було в історії. Причини цього достеменно відомі. Усі варіанти суспільного життя, котрі будувались на матеріалістичному нігілізмі (запереченні Бога) пішли у небуття або зазнали кризи. Негативний вплив атеїзму яскраво ілюструють слова другого Президента України Л. Кучми, сказані ним на офіційній церемонії зустрічі папи римського Івана Павла II в 2001 році. Зокрема, він зазначив, що „сімдесят років панування на нашій землі войовничого, агресивного атеїзму змогли довести лише одне: будь-які спроби побудувати суспільство без Бога, не залишають по собі нічого, крім "мерзоти запустіння в душах

людей”. І сьогодні таким же марнослів’ям будуть намагання створити новий суспільний лад, нехтуючи вірою в Бога, відкидаючи вічно живі принципи християнського буття” [4].

Один з відомих українських культурних діячів ХХ століття В. Липинський радив: “Убережіть людей від найбільшої спокуси сучасності – бунту гордині людського розуму проти Бога. Навчіть їх любити, а не ненавидіти одне одного. Скажіть їм, що Україну не створити хитрими спекуляціями, скажіть їм, що у вічній боротьбі духу з хаосом матерії немає середини і в ній можна бути слугою чи то Бога, чи то диявола” [5].

Занедбання духовної сфери – це наслідки жахливої моральної кризи ХХ – початку ХХІ століття. Розмитими виявилися фундаментальні основи етики та етичні вартості, через що відбулася переорієнтація людини з духовності на сухий раціоналізм, з найвищих ідеалів – на практицизм. Це наслідки сімдесятирічного, так званого, “соціалістичного будівництва”.

Рецидивом старої хвороби є приклади аморального життя тих людей, зокрема високопосадовців, які закликають інших поводитись морально. Такі негативні приклади розкладають душі людей, особливо молодих, плодять цинізм, зневіру та пасивність. Недарма вже давно помічено, що там, де немає авторитету і любові, там твориться суспільство, члени якого не мають один для одного ніякого значення і в якому сила з одного боку і хитрість з іншого заміняють чистий і творчий союз, заснований на внутрішніх моральних засадах.

Серед симптомів, які створили кризові явища в нашій державі, на першому місці – морально-духовна криза. Бездуховність веде до хаосу, до перемоги тваринних інстинктів, первісних елементарних сил.

Утвердження істинної моралі не може втілюватися аморальними засобами в будь-якій сфері. Інтерес до проблематики духовності постійно зростає. Вже стало очевидним, що ми не зможемо вирішити насущних проблем нашої держави, якщо не будемо піклуватися про духовне виховання. Реальна проблема сьогодні полягає у тому, щоб повернути людям віру у втрачені ідеали.

Людина як природна одиниця – створіння смертне, термін її життя відмірений дуже скупо. Не дивлячись на це, людина не хоче миритися з існуючим станом речей, прагне вирватись з лещат часу та простору, тягнеться до безсмертя. Це прагнення і бажання піднятися вище себе ніде так не втілюється у життя, як на морально-духовному тлі.

Такий вже сенс людського життя. Ніхто не стане заперечувати, що людина, як істота, явище унікальне. Феноменом і, водночас, мірилом її унікальності, яке відрізняє людину від усього живого, є розум.

Вже древні філософи вважали людину чимось середнім між твариною і Богом. Скориставшись цим порівнянням, можна стверджувати, що саме духовність і є тим чинником, який виводить людину з тваринного стану та піднімає її на висоту.

Духовність має сьогодні стати практичним ідеалом, заперечувати це – відходити від реального життя. Мораль і духовність складають основу культури людини та суспільства.

Мораль і духовність дивовижні явища, їх присутність непомітна, проте відсутність може мати важкі або, навіть, фатальні наслідки. Це сьогодні добре усвідомлюють як віруючі, так і атеїсти.

В оцінці поняття духовність, особливо сьогодні, є різні оцінки, інколи навіть протилежні. Дехто вбачає духовність лише у вірі в Бога, інші поєднують це поняття із сферою культури. Обидва погляди вірні, але неповні. Бо істинна духовність це поєднання віри, вміння бачити та сприймати "прекрасне" в людині, природі та вчинках. Це властивість душі, яка полягає у перевазі духовних, моральних та інтелектуальних інтересів над матеріальними.

Сучасні філософські словники трактують духовність, як "засновану на активності свідомості та емоційно-вольових чинниках здатність людини визначати та реалізовувати ціннісно-смислове і пізнавальне ставлення до світу", або, як "категорію людського буття, що виражає його здатність до утворення культури та самотворення..." [9].

Духовність багатогранна, вона не віддільна від любові до рідної землі, нетерпима до зла, щедра душевно, проявляє милосердя, прагне справедливості, сповнена почуття власної гідності.

Істинна культура людини прихована у глибині її істоти. Тому актуальними є питання духовної орієнтації, як окремої людини, так і культури Духа в цілому.

Саме релігія примушує душу працювати. Справжнє самоутвердження людини це праця душі, пошук особистого життєвого ідеалу.

Найголовніше, щоб душа не була пустою, щоб у серці утверджувалася глибока віра в наші святині, а моральні принципи спиралися на досвід власної віри. Важливою є тільки та діяльність, яка бере свій початок в праці душі.

Проте не варто застосовувати масовість та різні форми обрядовості лише для звітності. Нинішня масова релігійність приносить більше шкоди ніж користі. Досвід показує, що лише та віра має цінність, яку людина обрала самостійно.

Закони існування людини закладені в культурі релігійною свідомістю, незалежно від того, визнаємо ми це чи ні. Творче переосмислення світу, етичних ідеалів людства, його духовності, релігійності, гуманістичних переконань тісно пов'язані з вірою, через яку відбувається культурна ідентифікація людства.

Оптимізм сучасного християнства переконливо доводить, що епоха морального зубожіння та занепаду, споживацького матеріалізму минула.

Ідеологи марксизму-ленінізму маніпулювали поняттям духовності, завжди наголошували, що духовність це явище, передусім, зв'язане із сферою мистецтва й інтелекту. У період войовничого "наукового атеїзму", котрий пропагував грубо матеріалістичний світогляд, із свідомості людей зовсім було витіснено ідеальне. Відомо, що в радянські часи релігія трактувалась, як "причина неуцтва, відсталості та мракобісся" чи "опіум для народу". На думку марксистів-ленінців віра відводить від великих завдань сьогодення, робить людину нездатною на великі наукові та культурні подвиги. Не варто забувати, що християнські принципи свободи, рівності та братерства були безсоромно запозичені марксистською ідеологією.

Не враховувався комуністами і той факт, що релігія протягом віків була природним вихователем людства, тісно перепліталась з поняттями добра і правди, навчала милосердю та співчуттю. Недарма, ще у XII ст. у творі князя Володимира Мономаха "Повчання дітям" моральні норми базувались на засадах християнської етики та моралі [4].

На думку віце-ректора Українського католицького університету М. Мариновича, "християнство як наука любові, як життя в любові дає змогу позбутися стихійних імпульсів насильства, загнуздати їх... . Християнство дає можливість скеровувати духовні сили людини на позитивне творення. Ілюзією є твердження, що суспільство може жити без Бога... . Християнство задає вектор духовного поля людини і культури, спрямовує його до полюсу добра у виборі між добром і злом" [15] .

Віра в Бога будила в людині багато духовних сил і почуттів. Християнська культура була невід'ємним здобутком людства, цивілізації. Християнство це не ідеологія, це світогляд плюс етичні норми поведінки в житті та побуті людини. Віруючим та атеїстам треба визнати, що віра в Бога є вершинним творіння Духа, складовою частиною культурного росту нашого народу.

Італійський режисер Ф. Дзефіреллі стверджував, що Нагірна проповідь Ісуса Христа і твір матері Терези "Гімн життя" – найкраще, що могла залишити після себе людина.

У сучасному суспільстві, особливо в молодіжному середовищі, характерними стали національна та релігійна байдужість. Це наслідок того, що ще у недавньому минулому в суспільстві якщо і говорили про віру, то хіба в самого себе. Повсюдно декларувалось, що без віри в себе не можна бути сильним. Водночас, зовсім не зверталась увага на те, що така віра – звичайний егоїзм.

Немає такого земного ідеалу на який би не посягнула людина. Лише Бог, як абсолютний ідеал, недосяжний для людини. "Людина, котра перестала споглядати Бога

стає демоном або ницістю”, – сказав з цього приводу середньовічний філософ. Заперечення Бога не зробило людину вільною. Катастрофічне падіння християнської моралі призвело до здичавіння молоді, створило страшну духовну руїну.

Роки тоталітаризму та атеїстичної ідеології пішли у небуття, проте і надалі українське суспільство пожинає гіркі плоди антирелігійної пропаганди. Цілі покоління українських громадян відійшли від християнських ідей любові та добра, скерували своє життя у русло споживацької матеріалістичної філософії. Найбільш ураженою у цьому відношенні є молодь. “Яблуко від яблуні падає недалеко” – говорить народна мудрість. Адже незаперечним фактом є те, що батьки, які не вірять у Бога, не можуть виховати своїх дітей добрими християнами.

Власне ерозія духу привела нас сьогодні до страшного морального спустошення та, навіть, здичавіння. Не дивно, що в своєму творі “Плаха” Ч. Айтматов наділив вовчицю Акбару людським розумом. Навіть дикий звір у своїх роздумах надзвичайно здивований негативними вчинками та поведінкою людини [1].

Нещодавно дуже популярною була формула, згідно якої культурною вважається та людини, котра оволоділа створеними людством знаннями. Але духовне життя людини це не лише ерудованість. У поняття “духовність” повинна входити не тільки начитаність, але й душевність, віра, емоційна щирість людини. Ці морально-естетичні явища вбирають у себе все багатство душевного життя людини.

Неповноцінним є світ людини, котра не досягла гармонії. Це стається тоді, коли наука є відірваною від мистецтва, освіта від культури, ерудованість від духовності.

Справа в тому, що для справжньої інтелігентності потрібна, насамперед, висока культура почуттів. Інтелігентна, з високою духовністю людина повинна поєднувати культуру ”голови” з культурою “серця”. З цього приводу дуже вдало висловився блаженний Августин: “Правда і мудрість безсумнівно вищі від розуму. Плекати цінності духу допомагають саме релігійні ідеали”.

Рятувальники добре розуміють, що саме ідеали християнства втілюють моральні якості особи, які ми сьогодні називаємо загальнолюдськими: свідоме творіння добра, справедливість, милосердя, здатність до самопожертви.

Місце рятувальників у втіленні цих ідеалів дуже конкретне. Яскравим прикладом цього є Чорнобильська трагедія, в яку пожежні ціною свого життя вписали сторінку самопожертви заради любові до ближніх.

Зазначене наводить на думку, що без формування справжньої релігійної духовності нам не відродити гуманного обличчя рятувальника, не підвищити моральних цінностей

його працівників. Щоб ми не говорили про духовність, вона залишається пустою декларативністю, якщо не буде любові до людини саме в релігійному сенсі.

Сьогодні розум підказує, що лише християнство, яке має на Україні тисячолітню традицію, стверджує абсолютний характер морального добра. Релігійний наголос на первинності духовних цінностей змушує замислитись і йти новим шляхом любові та добра.

Гарантом успіху на цьому шляху є дотримання кожним рятувальником Декалогу "Десяти заповідей Божих", де концентровано весь згусток християнського ставлення до ближніх. Порушувати Божі заповіді християнської моралі вважається гріхом. Творити гріх – означає спонукати до зла. Яку б оцінку ми не давали злу, воно залишається злом. Тому, щоб досягти миру, спокою і добра, якого прагне наше суспільство, ми мусимо формувати свою культуру на християнських принципах та ідеалах.

Не менш важливим у процесі становлення особистості рятувальника є формування рис інтелігентності. Поняття "інтелігентність" (від лат. intelligens – розумний, мислячий, розуміючий) несправедливо вийшло з повсякденного вжитку рятувальників бо найчастіше, коли йдеться про культуру особистості, більшої уваги надається проявам її зовнішніх ознак. Було б помилково пов'язувати поняття "інтелігентність" лише з манерами чи зовнішніми проявами поведінки людини.

Сучасне трактування терміну "культура людини" не зводиться лише до сукупності матеріальних і рукотворних цінностей, але передбачає також вміння духовно збагачувати себе, втілювати в процес життя певні ідеали та принципи.

Праця і розум є головними чинниками, які збагачують людину духовно, сприяють її естетичному розвитку і звернені, передусім, до внутрішнього світу людини.

Упродовж віків "інтелігентність" характеризувалася стабільністю оцінок, поки політичні орієнтири післяреволюційного періоду не розпочали коректувати моральні принципи, а поняття "інтелігентність" все більше набувало класових ознак. Ідеологічні методи виховання радянської інтелігентності, котрі мали місце в системі силових структур, як показала практика, бажаних результатів не дали. Адже саме поняття "інтелігентність" трактувалось як щось "буржуазне", що явно не могло бути корисним для запитів пролетаріату та співзвучне з настановами партії. Зрозуміло, що політизованість змінила суть поняття "інтелігентність".

Інтелігентність – це всебічна гармонія розуму і серця, недаремно Л. Толстой сказав, що "розумне і моральне завжди збігаються". Базою інтелігентності є, без сумніву, духовність.

Однак, якщо характеризувати ознаки інтелігентності, то зрозуміло, що це має бути повний антипод безкультурності та невихованості, бездуховності, не кажучи вже про примітивізм і вульгарність.

Інтелігентність – це здатність до розуміння, сприйняття, ставлення до навколишньої природи і людей. Інтелігентна людина повинна поєднувати в собі велике духовне багатство з елементами зовнішньої культури – такими, як вияв інтелекту, освіченість, шляхетність манер і почуттів.

Інтелігентна людина – це, передусім, інтелектуально розвинена особистість, яка здатна швидко вчитися, в тому числі самостійно. В інтелектуальному плані люди суттєво відрізняються один від одного. Недарма філософ Відродження Ніколло Макіавеллі стверджував, що "є три види інтелекту: по-перше, такий, який власними зусиллями здобуває знання і осягнення речей; далі такий, який правильно пізнає те, що інший повідомляє йому; нарешті, такий, який не здатний ні до першого, ні до другого" [7]. Саме тому, в інтелектуальному світі інтелігенція є вищою верствою, культурною і духовною елітою.

Сукупність індивідів, яким притаманні риси інтелігентності називають інтелігенцією. Інтелігенція – суспільний прошарок людей, які професійно займаються розумовою, переважно складною, творчою працею, розвитком і поширенням культури. Цей термін ввів у науковий обіг російський письменник П. Боборикін у 60-х роках XIX ст., а згодом він перейшов з російської в інші мови.

Бути інтелігентною людиною – соціальний обов'язок кожного індивіда. Крім того, це обов'язок перед самим собою. Це запорука особистого щастя людини і аури (від гр. aura – подих) доброзичливості навколо неї і до неї.

Інтелігентність вимагає дотримання загальних правил культури. Але цього недостатньо. Її формуванню повинна слугувати велика внутрішня духовна праця. Особистість при цьому повинна намагатися досягти духовної досконалості. Слід пам'ятати також про те, що культура й інтелігентність – це плід, передусім, волі та характеру особистості.

Найвищою жертовністю істинно інтелігентної людини є неможливість змінювати свої принципи чи торгувати ними. Прикладом такої високої місії може служити, знищена В. Леніном і Й. Сталіном після революції, як українська, так і інших національностей інтелігенція, оскільки з неї не можна було формувати людину "нового" суспільства.

Явною ознакою інтелігентної людини є її мова, бо в живій мові відтворюється особистість, розкривається її духовний світ. Саме мова, не враховуючи національної

приналежності людини, дозволяє судити про рівень її культури, вихованості й інтелігентності.

Людину, словниковий запас якої можна порівняти із відповідним мовним “багажем” (лише тридцять слів) Елочки Людоїдки – відомої героїні роману Ільфа і Петрова “12 стільців” – без сумніву, не можна назвати інтелігентною. В інтелігентної, культурної людини, мова повинна мати багатий активний і пасивний словниковий запас.

Рятувальника, котрий постійно працює над своєю самоосвітою, зразу можна оцінити у спілкуванні з ним. Такий працівник, як правило, тактовний у поведінці з іншими, з ним зручно та приємно оточуючим.

На жаль, у середовищі особливо молодих працівників, як показує досвід, мовна лексика досить бідна. Симптоми цієї хвороби легко виявити. Це – повна відсутність інтересу до читання художньої літератури, особливо класики.

Думка, що нові види інформації повністю замінять книгу – хибна. Людина з книгою не розлучається. Книга – це вірний співрозмовник і друг, її замінити неможливо. Ніяка техніка не здатна викликати в людині такі почуття, як це робить художня література. Прочитана книжка примушує думати, натомість думка заводить на стежку сумніву. А шукаючи своє місце у світі, як говорив давній поет Персій, треба пам’ятати, “ким тобі бути призначено Богом, а як зайняти місцезнаходження поміж людей, то пізнай сам”.

Сьогодні книжковий ринок переповнений беззмістовним “чтивом”, тому у виборі літератури необхідно виробляти свій індивідуальний естетичний смак, а не захоплюватись примітивною розвагою.

Шлях до мовної культури, як відомо, важкий. Інтелігентна людина, особливо керівник, не може зупинятися лише на діловому стилі мови. Виступити на зборах, диспуті, зробити наукове повідомлення канцелярською мовою неможливо.

Сьогодні, в умовах розвитку техніки, вдосконалення технологічних процесів і проникнення комп’ютерної техніки не тільки в сферу виробництва, але й у побут, існує хибна думка, що класичне мистецтво, без якого неможливий розвиток духовності, втрачає свої позиції. Багато молодих працівників, як показує досвід, вважають, що вихід в Інтернет дає змогу отримати будь-яку інформацію і задовольнити вибагливість будь-якого смаку.

Сучасні взірці підготовки фахівця вузької спеціалізації зводять багатьох на хибний шлях; побутує думка, що нібито мистецтво та духовність – це похідні від головного – освіти.

Хоча навколо питань культури та духовності багато розмов і в сьогоднішній незалежній Україні, але на практиці переважає тип псевдоінтелігента – самовдоволеного

та впевненого, що культура й освіта – одне і те ж. Недарма кажуть: “Той, хто не здібний вчитися, намагається вчити інших, а одне з найбільших нещасть цивілізації – вчений дурень”.

З метою виховання інтелігентності працівників у системі вищої освіти ДСНС необхідно зосередити увагу на ґрунтовному вивченні гуманітарних наук, позбутись упередженого тлумачення їх як другорядних, а тому маргінальних. Саме гуманітарні науки дають базові знання про людину, її місце в світі, призначення, зміст і сенс життя. Їх завданням є формування високоінтелектуальної особистості, громадянина та інтелігента.

Не всі знання, і не всяка освіченість породжують інтелігентність. Здебільшого, саме спеціаліста вузького профілю характеризує низький рівень культури й інтелігентності. Тому цю прогалину мають заповнити гуманітарні науки, які покликані давати відповіді на проблеми буття та духовності.

Практичний досвід показує, що саме гуманітарії в середовищі спеціалістів технічної чи практичної підготовки мають широке поле для діяльності. Вони ставлять особистість віч-на-віч з “одвічними” проблемами буття, першопричинами всього сущого, розкривають закономірності людської духовності.

Навчаючись у технічному навчальному закладі, студент чи курсант не завжди бажає задумуватись над цими питаннями. Опинившись у середовищі, де “культура” має масовий характер, під час організації заходів, кількість яких випереджує якість, можна зустрітися з багатьма неприємними фактами. Наприклад, під час екскурсії в картинній галереї студенти, курсанти та працівники швидко пробігають зал за залом, зовсім не цікавляться сюжетами полотен, хіба що поверхнево зупиняються на назвах творів, шукаючи сенсаційного “прекрасного”.

Малокультурні особистості не винні у тому, що не сприймають художні образи як багатющі, поколіннями створювані досвід, мудрість і багаторічні спостереження. Вираз обличчя чи погляд очей, який так вдало “схоплений” художником, розкриває його вміння розуміти та відчувати “прекрасне”, проте не може дійти до душі малокультурного відвідувача. Тут би постояти, подумати, зрозуміти ауру картини, яку так виразно і промовисто розкрив художник мистецькими засобами. Адже він віддав частинку своєї душі не тільки для споглядання зображеного, але й для праці інтелекту та душі того, хто споглядає. На жаль, не кожен здатен до подібної духовної роботи, бо внутрішніх запитів у мистецтві як засобу духовного збагачення він не відчуває.

Інтелігентній людині, котра прагне осягнути “прекрасне”, не можна нехтувати спостережливістю, щоб вникнути в світ образу та створити свій внутрішній душевний настрій.

Працюючи в колективі, зокрема на керівних посадах, працівник ДСНС повинен розвивати творче ставлення до життя підлеглих, їхніх настроїв, використовувати для цього художні образи мистецтва.

Задоволення матеріальних потреб, досягнення достатку – речі необхідні, але не єдина умова людського існування. Це не більше, ніж передумова нормального буття.

Інтелігентна людина не може не задуматись над змістом власного життя. Життя лише тоді матиме певний сенс, коли особистість не буде байдужа до Добра, Істини та Краси. Духовне багатство, освіченість, культура, інтелігентність не даються самі собою, якщо не докладати зусиль, щоб їх досягти.

Академік Д. Лихачов у книзі "Книга беспокойств" зазначив: "Ні, не спершу економіка, а потім культура, а одне і друге разом. А я навіть сказав би спершу культура. Тому, що без морального піднесення не діють не тільки економічні закони, взагалі ніякі закони не діють... Нація, яка не поціновує інтелігентності приречена на загибель" [6].

Дуже часто моральні якості особи не підтверджуються її поведінкою. Черствість, егоїзм, бездуховність, зазнайство нерідко характеризують навіть інтелектуалів. Український кінорежисер О. Довженко про таких писав, що "в кишені у них диплом про вищу освіту, а в серці немає культури й на рівні початкової" [12].

Можна навести безліч прикладів з життя, які підтверджують, що інтелектуал може виявити себе як дріб'язкова людина з елементами хамства в поведінці, а навіть злочинцем.

Слід пам'ятати, що поєднання освіченості та позитивних моральних якостей – найважливіша ознака інтелігентності. Справжній інтелігент ніколи не буде хамом, чваньком, неделікатною людиною.

Приховувати поверхневе позерство, навіть під вишуканою зовнішністю, марно. Розумні люди завжди без зусиль зможуть розпізнати, хто є хто.

Інтелігентність рятувальника не залежить від долі, обставин, як дехто вважає, вона в його руках. Рятувати людей – найшляхетніша професія на Землі, вона вже складає основу прекрасної душі. Недарма кажуть, що результат кожної роботи – це автопортрет особи, яка її виконала. Бездуховна людина не здатна на самопожертву.

В поєднанні "прекрасне" й освіченість творять у рятувальника риси справжньої інтелігентності.

Отже, рятувальник – це особистість, в якій повинні органічно поєднуватись віра в Бога, моральні чесноти, громадянська зрілість, патріотизм, професійна компетентність, потреба в самовдосконаленні, розвинене почуття обов'язку й відповідальності перед суспільством та Україною. Саме тому, формування духовності та інтелігентності

рятувальника є необхідною умовою його становлення і як фахівця рятувальної справи, і як різносторонньо обдарованої особистості.

Список використаних джерел та літератури

Джерела

1. *Айтматов Ч.* Плаха / Чінгіз Айтматов / Режим доступу: http://royallib.ru/book/azbuka-klassika_(pocket-book)/plaha.html
2. *Володимир Мономах*. Твори / Володимир Мономах // Літопис Руський / пер. з давньорус. Л. Є. Махновця ; відп. ред. О. В. Мишанич. – К. : “Дніпро”, 1989. – С. 454-458.
3. *Гегель Г. Ф. В.* “Философия права”: история и современность / Режим доступу: http://www.klex.ru/26e
4. *Кучма Л.* Вітальне слово Президента України під час зустрічі в аеропорту "Бориспіль" Глави Держави Ватікан, Його Святості Івана Павла II / Леонід Кучма // Президент. – 2001. – № 6. – С. 4-12.
5. *Липинський В.* Листи до братів-хліборобів / Режим доступу: http://bib.convdocs.org
6. *Лихачев Д.* Книга беспокойств. Воспоминания, статьи, беседы / Дмитрий Лихачев. – М. : Издательство «Новости», 1991 / Режим доступу: http://svitk.ru/004_book_book /16b/3559_lihahev-kniga_bespokoystv.php
7. *Мак’явеллі Н*. Флорентійські хроніки; Державець / Ніколло Мак’явеллі . – К. : ”Фоліо”, 2007. – 511 с.

Література

8. *Василевська Т. Е.* Особистісні виміри професійної етики державного службовця : автореф. дис. ... д-ра наук з держ. упр. : 25.00.03 / Василевська Тетяна Едуардівна ; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – К., 2010. – 36 с.
9. *Горіна О.Т.* Теоретичні аспекти формування духовної культури студентської молоді / Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua
10. Культурологічні проблеми професійної діяльності офіцера : навч. посіб. / В. Г. Рибалка [та ін.] ; Харківський ун-т повітряних сил. – Х. : ХУПС, 2005. – 224 с.
11. *Лаврецький Р.В.* Професійна етика та етикет працівника ДСНС України [Текст] : [Навчальний посібник] / Лаврецький Р.В., Мовчан І.О., М’якуш І.І. – Львів : Видавництво «СПОЛОМ», 2013. – 240 с.

12. *Лаврецький Р.* Інтелігентність як невід'ємна складова професійної культури працівника МНС / Р. Лаврецький // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції „Пожежна безпека-2007". – Черкаси, 2007. – С. 504-505.
13. *Нинюк М. А.* Моральна культура державних службовців : сутність, стан та особливості формування : автореф. дис... канд. наук з держ. управління: 25.00.01 / Нинюк Марія Антонівна ; Українська академія держ. управління при Президентові України. – К., 2000. – 20 с.
14. *Огірко О.* Християнсько-етичне виховання молоді : навч. посібник / О. Огірко. – Львів : ЛІ МАУП, 2002. – 210 с.
15. Пізнай Правду. Християнський часопис. – № 1 (69). – Січень-лютий 2005 р.

12. *Паламар А.* Третя руїна / Арсен Паламар / Режим доступу: http://andrew-lviv.net/lib/books/read.php?id=3054&page=177